

НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ СКОРОЧЕННЯ

У статті розглянуто сучасні тенденції міграції в Україні, найбільші світові міграційні коридори та місце України серед інших країн світу згідно з даними ООН. На основі результатів проведеного аналізу стану нелегальної міграції в Україні запропоновано рекомендації та заходи стабілізації міграційних процесів в Україні.

The modern lines of migration in Ukraine, the greatest world migratory corridors and a place of Ukraine among other countries of the world agree to United Nations data are considered in the article. Recommendations and measures of stabilisation of migratory processes are offered on the basis of results of the spent analysis of a condition of illegal migration in Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні глобалізація зробила можливим вільний обмін товарами, інформацією, послугами та технологіями між різними країнами світу. Існує вільний потік товарів та ідей, який став важливою частиною сучасного життя. Невід'ємною складовою цього явища є міграція, яка має тенденцію до зростання в останні десятиліття. Ці транскордонні потоки призвели до занепокоєності в країнах реципієнтах щодо наслідків міграції для ринку праці та економіки держав в цілому. У свою чергу, країни «донори» переймаються потенційними негативними наслідками так званого «витоку мізків». Для нашої країни є вкрай актуальними обидві проблеми. З одного боку, талановиті та перспективні українці виїжджають з країни, з метою отримання більш високооплачуваної роботи. З іншого боку, збільшується потік іммігрантів. На жаль, Україна не є привабливою для висококваліфікованих працівників, натомість до нас вирушають працівники з низьким рівнем кваліфікації. Водночас прийом на роботу таких працівників не призводить до зростання продуктивності праці. Більше того, праця мігрантів відрізняється низькими показниками продуктивності. А те, що вони намагаються перевезти на нове місце проживання свою сім'ю та родичів, заважає їх успішній інтеграції в суспільство. Це, у свою чергу, може приводити до хвилювань та сутичок з місцевим населенням. На законодавчому рівні приділено недостатньо уваги проблемам міграції, та деякі законодавчі акти діють лише на папері. Сьогоднішні реалії диктують нагальну необхідність у комплексному дослідженні міграційних процесів та розробці комплексу дій для вирішення цієї проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. На території пострадянського простору вивченням методології та практики дослідження міграційних процесів займалися різні визначні науковці. Значний внесок у вирішення цієї проблеми зробили І. Прибиткова, Е. Лібанова, В. Нижник, О. Малиновська, В. Онікієнко, Б. Довжук, О. Хомра, А. Здравомислова, С. Пирожков, О. Шаблій, О. Позняк, О. Воробйова, Ю. Євсюкова, О. Овчиннікова, С. Злупко, В. Онікієнко, В. Стешенко, В. Товкун, А. Загробська, А. Стасяк, М. Пітюлич, А. Гавришевський, Б. Довжук та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, економічні, демографічні і соціальні процеси, що відбуваються в Україні, потребують проведення більш детального аналізу сучасних тенденцій міграційних процесів в Україні, а також більш детальне вивчення питання нелегальної еміграції, з'ясування її причин та масштабів. Розробки та обґрунтування потребують заходи державної політики, щодо стабілізації міграційної ситуації в країні, виявлення оптимального складу та якості мігрантів.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення тенденцій нелегальної міграції та розробка низки пропозицій покращення ситуації, яка склалася щодо вирішення цієї проблеми на основі аналізу стану міграційних процесів в Україні, на основі вітчизняної статистики та даних незалежних світових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. На стан ринку праці, окрім інших чинників, значний вплив здійснюють соціально-демографічні процеси, що відбуваються в Україні. Наразі спостерігається тенденція до прогресуючого зменшення корінного населення. Сучасна демографічна ситуація, яка зумовлена низьким рівнем народжуваності, старінням нації та депопуляцією, має тенденцію до погіршення. Водночас, останніми роками збільшується чисельність як легальної, так і нелегальної міграції. Аналіз міграційного руху населення дає можливість виявити наявну ситуацію, яка склалася в країні. У табл. 1 представлена інформація відносно динаміки міграційних процесів за останні дванадцять років, яка надає можливість дійти відповідних висновків.

Таблиця 1

Міграційний рух населення за 2002–2013 рр., осіб

Рік	Число прибулих	Число вибулих	Приріст	На 1000 осіб наявного населення		
				прибулих	вибулих	приріст
2013	52612	22614	29998	1,3	0,6	0,7
2012	76361	14517	61844	1,7	0,3	1,4
2011	31684	14588	17096	0,7	0,3	0,4
2010	30810	14677	16133	0,7	0,3	0,4
2009	32917	19470	13447	0,7	0,4	0,3
2008	37281	22402	14879	0,8	0,5	0,3
2007	46507	29669	16838	1	0,7	0,3
2006	44227	29982	14245	1,0	0,7	0,3
2005	39580	34997	483	0,8	0,7	0,1
2004	38567	46182	-7615	0,8	1	-0,2
2003	39489	63699	-24210	0,8	1,3	-0,5
2002	42473	76264	-33791	0,9	1,6	-0,7

До 2004 року спостерігався від'ємний приріст розрахований на 1000 осіб наявного населення. Після 2005 року і до сьогодні приріст збільшується, таким чином, що у 2013 року він склав 0,7. За даними табл. 1 можна простежити, що кількість емігрантів поступово зменшується. Це може бути зумовлено низкою причин: криза 2008 року, посилення режимів міграції іноземними державами, відсутність реєстрації мігрантів у державних органах України при виїзді за кордон тощо. Після розпаду СРСР існує відносно м'який порядок реєстрації населення за місцем проживання, тому є проблематичним відстеження переміщень населення та його облік. До 2011 року кількість мігрантів до нашої країни зменшувалась та складала 31684 осіб, але у 2012 році їх кількість збільшилася більше ніж вдвічі та склала 76361 осіб, у 2013 році цей показник знизився до 52612 осіб. Кількісні значення цих двох років найбільші, спираючись на дані вибірки [1].

У законодавчій базі є закон України «Про імміграцію», згідно якого іноземці, при в'їзді до країни повинні мати дозвіл на імміграцію. У зв'язку із збільшенням кількості прибулих до України Кабінетом Міністрів України на 2013 рік була встановлена квота, тобто гранична кількість іноземців та осіб без громадянства, яким передбачено надати дозвіл на імміграцію, у кількості 6221 осіб, що є меншим на 1996 осіб порівняно з попереднім роком та становило 8217 осіб. Водночас встановлюється квота для їх родичів, а також науковців та культурних діячів, висококваліфікованих спеціалістів та осіб, які раніше перебували в громадянстві України.[2].

Розглянемо ситуацію з порівняльних позицій щодо місця України та інших країн світу у найбільших міграційних коридорах відповідно до даних табл. 2 [3].

Таблиця 2

Найбільші міграційні коридори в світі згідно з даними Департаменту ООН з економічних і соціальних питань

№	Країна походження	Країна призначення	Кількість мігрантів, осіб
1	Мексика	Сполучені Штати Америки	12,189,158
2	Україна	Російська федерація	3,662,722
3	Російська Федерація	Україна	3,524,669
4	Бангладеш	Бутан	3,190,769
5	Туреччина	Німеччина	2,819,326
6	Казахстан	Російська федерація	2,648,316
7	Афганістан	Пакистан	2,413,395

Напрямки «Україна – Російська Федерація» та «Російська Федерація – Україна» займають друге та третє місце відповідно. Це обумовлено традиційно тісними зв'язками між країнами: спільністю історії, релігії, спорідненістю культури та традицій обох народів. Різниця між кількістю іммігрантів та емігрантів складає 138 153 осіб. Але не це викликає найбільшу занепокоєність. Населення держави набуває негативних якісних змін через приїзд мігрантів з Південно-Східної та Середньої Азії, Індії та Північної Африки. Нові мешканці мають відмінну від українців ментальність, культуру, звичаї та традиції. Зазвичай, вони не бажають асимілюватися, не вважають з а потрібне вивчати державну мову, приймати та поважати місцеву культуру. Водночас вони сповідують інші (ісламську та азійську) релігії, які для українського етносу є чужими та незрозумілими. Після приїзду до України, вони намагаються переправити сюди (здебільшого нелегально) свої сім'ї, утворюють громади та угруповання (явні та неявні), в рамках яких здійснюють протекцію та просування своїх членів та вихідців з їх рідного культурно-географічного регіону у бізнесі та підприємстві, у сфері обслуговування та будівництві [4]. Також нелегальні мігранти займають робочі місця, які могли б належати місцевому населенню. Все це призводить до занепокоєності місцевого населення та конфронтації між ними. Про реальну величину нелегальної міграції свідчать показники з табл. 3.

Таблиця 3

Нелегальні мігранти, затримані при спробі перетину кордону України за 2009–2012 рр. за національністю, осіб

№	Країна	2009	2010	2011	2012
	Всього	2387	1659	1263	1120
1	Молдова	737	525	247	254
2	Грузія	360	239	168	119
3	Афганістан	309	206	201	138
4	Сомалі	74	102	167	133
5	Росія	170	109	95	72
6	Туреччина	68	17	20	30
7	Узбекистан	12	19	19	10
8	Вірменія	53	51	19	14
9	В'єтнам	44	16	28	14
10	Сирія	24	13	12	17
11	Інші країни	536	362	287	319

Україна має дуже вигідне територіально-географічне розташування. Враховуючи цю обставину, а також недосконалість законодавчої бази та невиконання закону на практиці Україна перетворюється у транзитний пункт на шляху до Європи. Сьогодні існують розвинені канали нелегальної міграції, як правило, це угруповання, які спеціалізуються на різних напрямках переправлення нелегальних мігрантів. Угруповання мають розподіл за обов'язками: організатори переправлення, ті, хто реалізує пошук зацікавленої сторони та супроводжувачів. У країні вже функціонує чорний ринок таких послуг. Ця ситуація, у свою чергу, не могла б скластися без допомоги владних структур, міліції, працівників прикордонної служби тощо. Злочинці будь-якими шляхами домагаються співпраці з ними. Ці угруповання також мають побічне джерело прибутку, за деякими напрямками разом з мігрантами перевозиться контрабанда. Така діяльність є вкрай вигідною, тому кількість нелегальних мігрантів постійно зростає що призводить до збільшення рівня злочинності та продажу наркотиків, міжрасових сутичок та торгівлі людьми. Однак, офіційна статистика не в змозі відобразити ці дані. Тому реальна інформація фрагментарна та має розбіжності з офіційними даними [5]. Останніми роками міграційна ситуація в Україні зазнала певних змін. Збільшилась кількість випадків використання процедури набуття статусу біженця для тимчасової легалізації іноземців в Україні, зокрема, громадян Сомалі, Афганістану та В'єтнаму. Заслуговує на увагу і тенденція щодо збільшення потоку громадян Сирії (через нестабільну ситуацію в країні). Інформація надана у табл. 4 [6], дозволяє зробити деякі висновки.

Таблиця 4

Нелегальні мігранти, яких не допущено на територію України,
за період 2009–2012 рр. (за національністю, осіб)

№	Рік	2009	2010	2011	2012
	Всього	19731	17336	6366	4640
1.	Молдова	6161	3519	1482	733
2.	Узбекистан	5507	5998	1538	750
3.	Таджикистан	1989	1981	549	1483
4.	Азербайджан	1667	1343	495	172
5.	Вірменія	1486	1309	478	136
6.	Грузія	627	791	795	596
7.	Киргизстан	585	1179	404	348
8.	Росія	209	148	118	12
9.	Казахстан	253	265	73	33
10.	Китай	115	98	70	30
11.	Туреччина	108	66	24	42
12.	Інші країни	1024	639	340	305

У 2012 році 68% мігрантів, затриманих за незаконне перетинання кордону та інші правопорушення, були вихідцями із пострадянських країн, переважно Молдови, Узбекистану, Таджикистану, Грузії, Росії та інших країн. Ця тенденція простежується протягом чотирьох досліджуваних років (табл. 4). У першому півріччі 2013 року їх частка становила 65% від кількості мігрантів, затриманих за незаконне перетинання кордону та інші правопорушення. Переважно це громадяни Молдови (217 осіб), Грузії (111), Росії (56 – вихідці із Чечні), Вірменії (32), Азербайджану (16), Узбекистану (14), Таджикистану (11) та Киргизстану (6). Водночас, внаслідок покращення міграційного контролю, можна спостерігати зменшення кількості затриманих мігрантів, які намагалися перетнути кордон [6].

Найближчим часом прогнозується збільшення випадків нелегальної міграції в Україну, що обумовлено посиленням міграційного режиму в Росії. Загалом по країні за 2013 р. закрито в'їзд до Росії 450 тис. осіб. У Москві за 11 місяців цього року винесено

рекордну кількість рішень про виселення іноземців та осіб без громадянства – 23,5 тис. осіб. Фактично з країни вислано 17,5 тис. осіб, із них 2,5 тис. осіб супроводжувалися конвоем. За 2013 рік, російська міграційна служба депортувала в п'ять разів більше мігрантів без дозволу на проживання, порівняно з минулим роком. У випадку відмови від добровільного повернення в країну громадянства, передбачається штраф у розмірі від 3 до 5 тис. рублів, з подальшою депортацією. Водночас, Росія обмежує доступ на свій ринок праці і для легальних мігрантів. У 2014 році знижено річну квоту на іноземну робочу силу з 1,75 млн. осіб, до 1,63 млн. трудових мігрантів. Виселені з Росії нелегальні емігранти повертаються додому, та через короткий проміжок часу спрямовуються в Україну, яку вони сприймають як альтернативу Росії, яка для них стає закритою.

Висновки та перспективи подальших розробок. Вивчення матеріалів статистичної інформації ООН та Державної служби статистики України дозволяє зробити наступні висновки:

- відсутність на законодавчому рівні переліку вимог до мігрантів, що бажають прибути до України, який містить рівень кваліфікації, професію, вік тощо, та не дозволяє запобігти міграції в країну небажаних іноземців;
- населення держави набуває деяких негативних якісних змін через приїзд мігрантів з Південно-Східної та Середньої Азії, Індії та Північної Африки через відмінну від українців ментальність, культуру, звичаї та традиції;
- спостерігається тенденція збільшення кількості нелегальних мігрантів в Україні;
- країна дедалі більше перетворюється на транзитний пункт на шляху до Європи.

Вивчення світового досвіду боротьби з нелегальною міграцією та ефективного регулювання міграційних процесів надає підстави щодо визначення відповідних рекомендацій задля стабілізації міграційної ситуації в Україні, а саме:

- формування зваженої та ефективної політики інтеграції мігрантів в українське суспільство з урахуванням місця України як транскордонної держави;
- моніторинг чисельності мігрантів, вихідців з однієї етнічної групи, для своєчасного запобігання можливого негативного впливу на ефективність функціонування регіональних ринків праці;
- розробка механізму дієвого запобігання випадкам нелегальної міграції;
- узгодження переліку вимог до мігрантів, які є прийнятними для країни, та залучення відповідних механізмів задля притоку висококваліфікованих фахівців з Південно-Східної та Середньої Азії, Індії та Північної Африки;
- вдосконалення організаційно-економічних та правових механізмів депортації нелегальних іммігрантів.

З урахуванням викладеного вище, автори статті вважають за доцільне подальші дослідження спрямувати саме на розробку та реалізацію рекомендацій, що викладені вище.

Список використаної літератури

1. Державний служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Закон України «Про імміграцію» № 2491-III від 07.06.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2491-14>.
3. International migration outlook 2013: migrant well-being and development [Electronic source]. – Access: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR2013_EN.pdf.
4. Global migration report 2012 [Electronic source pc]. – Access: www.npdata.be.
5. International Migration Outlook 2011 [Electronic source]. – Access: www.oecd.org/migration/48342373.pdf.
6. Державна прикордонна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dpsu.gov.ua>.